

KS. JAROSŁAW PATER
Łódź

PRAWA LUDZI PRACY W NAUCZANIU KOŚCIOŁA

Praca, będąca powinnością, jest równocześnie źródłem uprawnień człowieka pracującego. Kościół głosi i potwierdza prawa ludzi pracy, które wynikają z godności człowieka. W dokumentach społecznych Kościoła wyrażane jest przekonanie, że między prawami człowieka i Ewangelią zachodzi ścisły związek (KDK 41). Wyraził to Synod Biskupów w Rzymie (1974) w dokumencie *Prawa człowieka i pojednanie*, stwierdzając: „Jeśli słuszną sprawą jest, że prawdy dotyczące godności człowieka i jego prawa stanowią wspólne dobro wszystkich ludzi, to dla nas ich najpełniejszy wyraz znajdzie się w Ewangelii. To również z Ewangelii czerpiemy motyw najbardziej naglący do zaangażowania się w obronę i w rozwój człowieka”¹. Uprawnienia ludzi pracy należy jednak widzieć nie w oderwaniu od innych praw człowieka, ale w kontekście ogółu praw przysługujących człowiekowi (LE 16), z których wiele zostało proklamowanych w dokumentach wewnętrzpaństwowych i międzynarodowych².

Etyka pracy ludzkiej obejmuje cały zespół uprawnień ludzi pracy. W dokumentach społecznych Kościoła wymienia się następujące prawa³: prawo do pracy i wolności jej wyboru (RN 33; MM 44; PT 18; KDK 26, 66; LE 18, 21–22)⁴, prawo do doskonalenia się przez pracę (MM 82; KDK 67; PP 28), prawo do go-

¹ Dokument Synodu Biskupów (Rzym 1974), *Prawa człowieka a pojednanie*, „Chrześcijanin w Świecie” 7, 1975, nr 35, s. 93.

² Zob. S. Pamuła, *Rozwój idei praw człowieka*, „Homo Dei” 64, 1995, nr 4, s. 59–65; *Prawa człowieka. Wybór źródeł*, oprac. K. Motyka, Lublin 1996.

³ F. J. Mazurek, *Prawa społeczne człowieka – prawa podmiotowe czy jałmużna państwowa?*, „Ethos” 8, 1995, nr 4, s. 47.

⁴ Pius XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w dniu Zielonych Świąt (1 VI 1941)*, nr 13, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 1, red. M. Radwan [i in.], Rzym–Lublin 1987, s. 164; Pius XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego Narodzenia 1942 roku*, nr 13, w: tamże, s. 187; Paweł VI, *List apostolski „Octogesima adveniens”* (14 V 1971), nr 14, w: tamże, s. 434; Jan Paweł II, *Orędzie wygłoszone do Organizacji Narodów Zjednoczonych (Nowy Jork, 2 X 1979)*, nr 13, w: tamże, cz. 2, s. 93.

dziwych warunków pracy (RN 33; MM 20–21; PT 19; LE 19; CA 7)⁵, prawo do sprawiedliwej i słusznej płacy (RN 4; QA 71; PT 20; KDK 67; LE 8, 15, 19; CA 8)⁶, prawo do własności prywatnej (RN 4–10, 12, 19; QA 45, 49; MM 19, 43, 114; PT 21; PP 22; KDK 69; LE 14; CA 6)⁷, prawo do partycypacji w życiu społecznym, gospodarczym i kulturalnym (MM 97–99; KDK 50, 68)⁸, prawo do opieki lekarskiej i wypoczynku (RN 33; KDK 67; LE 19), prawo do zrzeszania się (RN 36; QA 37, 86–87; MM 22; KDK 68; LE 20)⁹, prawo do strajku (KDK 68; LE 20), prawo do udziału w zyskach przedsiębiorstwa (MM 75, 77, 82, 91; KDK 68), prawo do wykształcenia i wychowania (PT 13; KDK 60, 66)¹⁰, prawo do ubezpieczania i zabezpieczenia społecznego (LE 8, 19), prawo do inicjatywy gospodarczej (MM 55, 109; PT 20; KKK 2429), prawo do kultury narodowej¹¹, prawo do wyżywienia¹² i prawo do awansu społecznego (KDK 29).

Kościół w Polsce w okresie PRL-u dostrzegał, że zasadniczą przyczyną trudnej sytuacji społeczno-politycznej kraju często tkwiła w naruszaniu praw człowieka i w naruszaniu godności pracy ludzkiej¹³. Dlatego przypominał uprawnienia pracujących¹⁴ i solidaryzował się w zmaganiach o ich przestrzeganie i zabezpieczenie¹⁵.

Kościół pragnie, by pracujący byli traktowani jak ludzie wolni i odpowiedzialni, powołani do udziału w decyzjach dotyczących ich życia i przyszłości¹⁶. W katolickiej nauce społecznej podkreśla się bardzo silnie zagadnienie partycypacji człowieka w życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym oraz pomocni-

⁵ Jan Paweł II, *Orędzie...*, nr 13, s. 93.

⁶ Pius XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego Narodzenia...*, nr 31, s. 193; Paweł VI, *List apostolski „Octogesima adveniens”...*, nr 14, s. 434; Jan Paweł II, *Orędzie wygłoszone do ONZ*, nr 13, s. 93.

⁷ Pius XI, *Encyklika „Divini Redemptoris”*, nr 27, w: *Dokumenty...*, cz. 1, s. 180–181; Pius XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego Narodzenia...*, nr 36, s. 194; Pius XII, *Orędzie radiowe wygłoszone 1 września 1944 roku*, nr 8, w: *Dokumenty...*, cz. 1, s. 203–204; Jan Paweł II, *Orędzie wygłoszone do ONZ*, nr 13, s. 93.

⁸ Jan Paweł II, *Orędzie wygłoszone do ONZ*, nr 13, s. 93.

⁹ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone na sesji plenarnej Międzynarodowej Organizacji Pracy* (Genewa, 15 VI 1982), nr 13, w: *Dokumenty...*, cz. 2, s. 298.

¹⁰ Jan Paweł II, *Orędzie wygłoszone do ONZ*, nr 31, s. 93.

¹¹ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO (Paryż, 2 VI 1980)*, nr 14–16, w: *Dokumenty...*, cz. 2, s. 123–124.

¹² Jan Paweł II, *Orędzie wygłoszone do ONZ*, nr 13, s. 93.

¹³ *Słowo biskupów diecezji polskich z Jasnej Góry do duchowieństwa, wiernych i wszystkich ludzi dobrej woli w Ojczyźnie (26 VIII 1988)*, „*Warمیńskie Wiadomości Diecezjalne*” 43, 1988, nr 3–4, s. 137.

¹⁴ *Rada Główna Episkopatu Polski do wszystkich rodaków wspólnej Ojczyzny (29 XII 1970)*, w: *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1946–1974*, Paryż 1975, s. 615; *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej*, t. 1, Kraków 1985, s. 450–458.

¹⁵ *List pasterski Episkopatu polski na 70-lecie odzyskania przez Polskę Niepodległości, (6 X 1988)*, „*Warمیńskie Wiadomości Diecezjalne*” 43, 1988, nr 5, s. 182.

¹⁶ Jan Paweł II, *Przemówienie do robotników w Monterrey (31 I 1979)*, w: *Nauczanie społeczne 1978–1979*, t. 2, oprac. P. Nitecki [i in.], Warszawa 1982, s. 263.

czą rolę państwa. Rozwój człowieka przez pracę jest niemożliwy, jeśli nie będzie on miał możliwości udziału w podejmowaniu decyzji w zakresie procesów pracy, a dokładniej, jeśli nie zdemokratyzuje się struktury przedsiębiorstw¹⁷. Wśród pracujących wzrasta bowiem liczba ludzi uświadamiających sobie swoje prawa, występując o ich urzeczywistnienie, nie chcą już być przedmiotem procesów gospodarczych, społecznych i kulturalnym, lecz ich podmiotem. Ludzie pracy pragną wyjść z systemu pracy podporządkowanej, przełamać system pracy zależnej. Dążenie to może być osiągnięte między innymi przez prawo do partycypacji¹⁸ i zagwarantowaną podmiotowość pracowników.

Z punktu widzenia etycznego polityka pracy powinna zatem respektować obiektywne prawa pracownika. Urzeczywistnienie tych obiektywnych uprawnień człowieka pracy powinno stanowić podstawowe kryterium kształtowania całej ekonomii zarówno w wymiarze państwa, jak też w całokształcie światowej polityki ekonomicznej oraz wynikających stąd układów i stosunków międzynarodowych. Wszystko to wskazuje, że państwo, jako pośredni pracodawca, winno prowadzić politykę pracy pełną poszanowania uprawnień pracowników (LE 17). Prawa ludzi pracy stają się miarą tego, czy społeczeństwo jest godne człowieka i czy polityka służy człowiekowi¹⁹.

Podstawowym uprawnieniem człowieka, na które wskazuje Kościół, jest prawo każdego do wykonywania pracy. Prawo to obejmuje wybór pracy stosownie do wykształcenia i własnych zainteresowań, wybór miejsca pracy, możliwość jej zmiany itp. (KKK 2433). Stąd Kościół w Polsce przeciwstawia się wszelkiej dyskryminacji religijnej w stosowaniu prawa do pracy i piętnuje praktyki powierzania wykonywania niektórych zawodów i osiągnięcie wielu stanowisk, zwłaszcza kierowniczych, wyłącznie ludziom według klucza partyjnego czy deklarujących się jako niewierzący lub przynajmniej niepraktykujący²⁰. Zabezpieczenie wolności obywatelskich w rozumnych granicach potrzeb dobra ogólnego jest jednym z warunków zdrowego pokoju i ładu społecznego.

¹⁷ J. Kondziela, *Osoba we wspólnotie. Z zagadnień etyki społecznej, gospodarczej i międzynarodowej*, Katowice 1987, s. 107–114.

¹⁸ F. Mazurek, *Prawa ludzi pracy w encyklice „Laborem exercens”*, w: „*Laborem exercens*”. *Tekst i komentarze*, red. J. Gałkowski, Lublin 1986, s. 176–180.

¹⁹ A. Rauscher, *Prawa człowieka w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Kościół w służbie człowiekowi*, red. W. Turek, J. Mariański, Olsztyn 1990, s. 79.

²⁰ *Biskupi polscy do braci kapłanów* (28 VIII 1963), w: *Listy Pastorskie...*, s. 301; *Biskupi polscy wzywają do modlitwy w obronie wiary świętej Ojczyzny* (8 IX 1976), w: *Listy Pastorskie Prymasa Polski oraz Episkopatu 1975–1981*, Paryż 1988, s. 269 n.; *Odnawiamy i wypełniamy Jasnogórskie Śluby Narodu* (10 II 1977), w: *Listy Pastorskie Prymasa...*, s. 287; *Komunikat z 225 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski* (25 II 1988), „*Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej*” 43, 1988, nr 7–8, s. 252; kard. J. Glemp, *Kościół na drogach ojczyzny. Wybór kazań i homilii z lat 1982–1985*, Poznań–Warszawa 1985, s. 99.

Prawo człowieka do pracy zaliczane jest do grupy praw społecznych²¹. Katolicka nauka społeczna przez prawa społeczne rozumie te prawa, które dotyczą spraw społecznych, gospodarczych i kulturalnych. Prawa społeczne uprawniają osoby ludzkie do partycypacji w podejmowaniu decyzji w wymienionych dziedzinach i do tworzenia i korzystania z dóbr gospodarczych i kulturalnych, oraz zobowiązują państwo do stwarzania warunków pełnego rozwoju osobowego dla wszystkich i do ochrony tych praw²². Prawa społeczne są dynamiczne, gdyż zobowiązują państwo do aktywnego zaangażowania się na rzecz ich realizacji. Nie oznacza to ograniczenia ludzi pracy i grup pośrednich, takich jak samorządy pracownicze czy związki zawodowe, do biernej tylko roli przedmiotu. Wprost przeciwnie na aktywność także tych podmiotów rozłożony jest obowiązek ochrony prawa do pracy²³.

Prawo do pracy jest prawem podmiotowym niezależnie od tego, czy ustrój społeczno-gospodarczy jest oparty na państwowej czy prywatnej własności środków produkcji. Potrzeba pracy i dobro godziwe pracy, odpowiadające człowiekowi i urzeczywistniające go, konstytuują treść uprawnienia do wykonywania pracy²⁴. Jest to zatem prawo naturalne, niezbywalne, trwałe, powszechne, obiektywne i dynamiczne, z którego wynika cały system praw szczegółowych. W ukształtowanej historycznie sytuacji, w której wystąpił rozdział kapitału od pracy, prawo do wykonywania pracy realizuje się głównie w formie prawa do zatrudnienia. Stało się ono pierwszym i najważniejszym wśród praw społecznych, gdyż rozwój przemysłu spowodował pojawienie się na szeroką skalę pracy najemnej, niesamodzielnej, zarobkowej, poprzez którą większość ludzi zmuszona jest zdobyć środki utrzymania dla siebie i rodziny. Prawo do pracy znajduje swoje uzasadnienie także w zasadzie powszechnego przeznaczenia dóbr ziemskich dla wszystkich. Jest to prawo ściśle związane z prawem do życia²⁵.

Bezrobocie jest przeciwieństwem prawa do pracy (KKK 2436). Nie jest ono nieuniknioną cechą takiego czy innego systemu gospodarczego, nie wynika z nieuchronności praw ekonomicznych, ale z konkretnych postaw ludzkich i nieładu moralnego w sferze odniesień społecznych²⁶. Zadaniem pośredniego praco-

²¹ Zob. F. Mazurek, *Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła (od papieża Leona XIII do papieża Jana Pawła II)*, Lublin 1991, s. 119–130.

²² F. Mazurek, *Prawa społeczne człowieka w ujęciu Jana Pawła II*, w: „Żeby nie ustala wiara”. *Katolicki Uniwersytet Lubelski przed wizytą Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. J. Homerski [i in.], Lublin 1989, s. 281.

²³ F. Mazurek, *Prawa ludzi pracy...*, s. 168.

²⁴ O. von Nell-Breuning, *Prawo do pracy*, „Novum” 6, 1979, s. 42–45.

²⁵ A. Serkowska, *Prawo do pracy w katolickiej nauce społecznej*, „Studia Gdańskie” 1, 1973, s. 261–264.

²⁶ F. Kampka, *Bezrobocie i postawy moralne. Społeczeństwo. Studia, prace badawcze, dokumenty z zakresu nauki społecznej Kościoła*, 5, 1995, nr 1, s. 73.

dawcy jest przeciwdziałać bezrobociu, które jest w każdym wypadku złem²⁷, a przy pewnych rozmiarach może stać się prawdziwą klęską społeczną.

Natura tego zjawisko jest jednak zawsze konkretna. W konkretnych sytuacjach zawsze są ci, a nie inni przedsiębiorcy i związki zawodowe jako podmioty zobowiązane do udzielenia pomocy. To właśnie egzystencjalna konkretność każdego faktu bezrobocia sprawia, że pomoc państwa, choć konieczna, jest najczęściej mało skuteczna²⁸. Dzieje się tak, ponieważ państwo ze swej natury jest zorientowane na przeciwdziałanie pewnym procesom ogólnym. Ten społeczny charakter bezrobocia dostrzegli biskupi amerykańscy: „Chociaż jasne jest, że zerowy wskaźnik bezrobocia nie jest możliwy w gospodarce, gdzie ludzie ciągle wchodzą na rynek pracy, podczas gdy inni pracę zmieniają, sytuację mogą znacznie poprawić odpowiednie zmiany polityki, skoordynowane działania publiczne osób prywatnych, pod warunkiem że pojawi się wola podjęcia takich posunięć”²⁹. Kościół nie tylko dostrzega zjawisko bezrobocia, ale rozwiązanie widzi we współczesnym człowieku, zdolnym przecież do osiągnięć naukowych i technicznych, aby w wyniku twórczego wysiłku, inspirowanego przez solidarność, która łączy wszystkich ludzi, znalazł słuszne i skuteczne rozwiązania tak istotnego problemu, jakim jest zatrudnienie³⁰.

Problemem kluczowym etyki społecznej, jak wskazuje nauczanie Kościoła, jest prawo do sprawiedliwej i słusznej zapłaty za wykonywaną pracę³¹. To uprawnienie ludzi pracy łączy się z zasadą powszechnego używania dóbr. Dlatego wynagrodzenie za pracę, w rozumieniu Kościoła, jest konkretnym środkiem, dzięki któremu ogromna większość ludzi może korzystać z owoców dóbr przeznaczonych do powszechnego używania: są to zarówno dobra natury, jak też dobra będące owocem produkcji (LE 19). Dlatego obok płacy Kościół wskazuje na różne świadczenia społeczne, mające na celu zabezpieczenie życia i zdrowia pracowników oraz ich rodzin (KKK 2434). Wydatki związane z koniecznością leczenia, zwłaszcza w razie wypadku przy pracy, domagają się, aby pracownik miał ułatwiony, w miarę tani, a nawet bezpłatny kontakt z ośrodkami pomocy lekarskiej.

Powszechnie wiadomo, że jeśli się chce dobrze pracować, trzeba racjonalnie odpoczywać. Stąd w życiu człowieka obok pracy, która odgrywa doniosłą rolę, nie mniejszą wagę należy przywiązać do sprawy odpoczynku³². Dlatego inną

²⁷ F. Mazurek, *Wolność pracy, przedsiębiorczość, uczestnictwo*, Lublin 1993, s. 64–66.

²⁸ F. Kampka, dz. cyt., s. 74.

²⁹ *List pasterski biskupów amerykańskich (18 XI 1986). Sprawiedliwość gospodarcza dla wszystkich, Katolicka nauka społeczna a gospodarka USA*, „Życie Katolickie” 7, 1988, nr 5, s. 59.

³⁰ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone na 68 Sesji Plenarnej Międzynarodowej Organizacji Pracy...*, nr 12, w: cz. 2, s. 297–298.

³¹ *List Episkopatu Polski o chrześcijańskim etosie pracy (30 XI 1990)*, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne” 46, 1991, nr 1, s. 22; zob. L. Dyczewski, *Płaca sprawiedliwa i słuszna*, „Ethos” 8, 1995, nr 4, s. 113–121.

³² Zob. bp K. Romaniuk, *Biblijna teologia odpoczynku*, Warszawa 1992.

dziedziną świadczeń przysługujących ludziom pracy są te, które wiążą się z prawem do wypoczynku³³. Chodzi tutaj przede wszystkim o regularny wypoczynek tygodniowy, obejmujący przynajmniej niedzielę, a także dłuższy urlop w ciągu roku (LE 19).

Z innych praw, na które wskazuje nauczanie Kościoła, należy pamiętać o uprawnieniu ludzi pracy do odpowiednich warunków pracy, aby miejsce i procesy produkcji nie szkodziły zdrowiu fizycznemu i moralnemu pracowników. Chodzi tu o higieniczne, estetyczne, psychiczne i społeczne warunki w zakładzie pracy oraz o odpowiednio normowany czas pracy³⁴. Uciążliwość pracy zależy nie tylko od jej charakteru, lecz także w dużym stopniu od niekorzystnych warunków i atmosfery panującej w miejscu pracy. Ważny jest tutaj klimat psychospołeczny, którego warunkiem jest pozostawienie pracownikom szerokiego zakresu swobody w układaniu ich własnych spraw, dopuszczenie ich do podejmowania ważnych decyzji dotyczących zakładu pracy i przedsiębiorstwa³⁵. Sprzyjać to powinno temu, aby pracujący czuli się w miejscu pracy jak „u siebie” i mogli pracować jak „na swoim” (LE 15).

Osoby nie mogące podjąć pracy ze względu na wiek, utratę zdrowia czy z innych powodów, mają prawo do środków utrzymania³⁶. Uprawnienie to powinno być chronione przez instytucje ubezpieczeń i zabezpieczeń społecznych. Chodzi tu o prawo do renty, emerytury, zabezpieczenia na starość i w razie wypadków związanych z rodzajem wykonywanej pracy.

Dalszym uprawnieniem pracowników jest prawo do zakładania związków zawodowych³⁷. Jan XXIII w encyklice *Pacem in terris* po wyliczeniu praw człowieka wskazuje na prawo przysługujące człowiekowi do skutecznej ich ochrony (PT 27). Obowiązek ochrony praw ludzi pracy spoczywa nie tylko na państwie, ale i na samych pracownikach. Nie są w stanie dokonać tego pojedynczo, lecz zespołowo, przez tworzenie niezależnych związków zawodowych. Według Kościoła jest to naturalne prawo człowieka, mające swe podstawy w godności pracującego i uwarunkowane historycznie (LE 20). Tylko pluralizm związków zawodowych, przypominają biskupi polscy, gwarantuje ich autentyzm³⁸.

Kościół wskazuje na związki zawodowe jako na jeden z niezbędnych elementów życia społecznego. Celem ich jest obrona żywotnych interesów ludzi

³³ H. Bednarz, *List pasterski biskupa ordynariusza „O godność pracy ludzkiej”*, „Wiadomości Diecezjalne”, 45, 1977, nr 6–7, s. 146–150.

³⁴ J. Majka, *Etyka życia gospodarczego*, Wrocław 1982, s. 156.

³⁵ Tamże, s. 159.

³⁶ *Komunikat z 224 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski (7 XI 1987)*, „Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej” 43, 1988, nr 3, s. 119; Mazurek, *Prawa ludzi pracy...*, s. 181.

³⁷ *Komunikat z 230 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski (6 X 1988)*, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne” 43, 1988, nr 5, s. 184.

³⁸ *Komunikat z 228 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski (18 VI 1988)*, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne” 43, 1988, nr 3–4, s. 128.

pracy. Nie mogą jednak one mieć na celu wyłącznie dobra swoich członków, gdyż groziłoby to popadnięciem w pewien rodzaj egoizmu grupowego czy klasowego³⁹. Dążenia związków powinny koncentrować się na celach społecznych i gospodarczych. Obrona przed bezrobociem, złymi warunkami pracy, niesprawiedliwą płacą i troska o zabezpieczenia społeczne muszą wyznaczać najbliższe zadania organizacji zawodowych, ponieważ one decydują o ich tożsamości⁴⁰. Mają one też za zadanie podejmowanie wysiłków w celu naprawy wadliwych struktur społeczno-gospodarczych. Można więc powiedzieć, że podstawową rolą, celem i zasadą istnienia związków pracowniczych i zawodowych jest nie tylko troska o pracę czy o pracownika podczas pracy, ale dbałość o człowieka pracy, o cały ustrój pracy człowieka, o całość życia pracującego⁴¹.

Strajk, według katolickiej nauki społecznej, jest uprawniony moralnie, ale pod określonymi warunkami i w określonych granicach (KKK 2435). „Pracownicy powinni w związku z tym mieć zapewnione prawo do strajku”, lecz „muszą zawsze liczyć się z tymi ograniczeniami, jakie nakłada ogólna sytuacja ekonomiczna kraju” (LE 20). Nadużywanie strajków godzi nie tylko w dobro wspólne, o które związki zawodowe mają się troszczyć, ale i w samych ludzi pracy⁴².

Podstawą praw ludzi pracy, jak wskazuje nauka Kościoła, jest godność osoby ludzkiej. Realizowanie tylko jednych, przy negowaniu lub ograniczaniu drugih, prowadzi do zniewolenia człowieka. Stąd rzeczywistość moralna stanowi fundament całego postępu, a rozwiązania ekonomiczne i techniczne, negujące element duchowy pracownika, nie prowadzą we właściwym kierunku. Ważny w tym względzie jest najgłębszy sens nauczania Kościoła, który budząc powszechne sumienie rodziny ludzkiej, stawia pytania o prawdziwy postęp człowieka pracy. Kościół podkreśla, że postęp techniczny powinien zmierzać w kierunku zaspokajania potrzeb prawdziwie ludzkich, uporządkowanych zgodnie z preferencjami życia godziwego, w kierunku aktywizacji sił moralnych, czynienia człowieka pracy bardziej odpowiedzialnym, duchowo dojrzałym, otwartym na innych⁴³. Uniwersalne ideały etyczne są zdolne pobudzić do rzeczywistej współpracy i solidarności międzyludzkiej. Kościół głosi, że dzięki moralności człowiek pracy ma szansę na to, by przetrwać i rozwijać się, że czynnik etyczny jest ważnym dynamizmem warunkującym formy życia społecznego, gospodarczego, kulturalnego i politycznego. Niezafałszowane widzenie człowieka pracującego ujawnia w nim zarówno pierwiastek materialny, jak i duchowy, ujawnia przekraczanie świata

³⁹ C. Strzeszewski, *Zadania związków zawodowych według encykliki „Laborem exercens”*, w: Jan Paweł II, *Laborem exercens. Powołany do pracy. Komentarz*, pod red. J. Kruciny, Wrocław 1983, s. 231.

⁴⁰ F. Kampka, *Związki zawodowe dzisiaj*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 19–20, 1991–1992, z. 1, s. 104.

⁴¹ J. Gałkowski, *Człowiek, praca, solidarność*, „Więź” 24, 1981, nr 4, s. 62.

⁴² F. Mazurek, *Prawa człowieka w nauczaniu...*, s. 154.

⁴³ J. Mariański, *Moralność w procesie przemian. Szkice socjologiczne*, Warszawa 1990, s. 432.

przyrody, społeczeństwa i siebie samego w kierunku Boga. W tworzeniu bowiem społeczeństwa godnego człowieka wiara ma swój niezastąpiony wkład.

WYKAZ SKRÓTÓW

- CA – *Centesimus annus*. Encyklika Jana Pawła II w setną rocznicę encykliki *Rerum novarum* (1991).
- KDK – Sobór Watykański II. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (1965).
- KKK – *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.
- LE – *Laborem exercens*. Encyklika Jana Pawła II o pracy ludzkiej z okazji dziewięćdziesiątej rocznicy encykliki *Rerum novarum* (1981).
- MM – *Mater et Magistra*. Encyklika Jana XXIII o współczesnych przemianach społecznych w świetle zasad nauki chrześcijańskiej (1961).
- PP – *Populorum progressio*. Encyklika Pawła VI o popieraniu rozwoju ludów (1967).
- PT – *Pacem in terris*. Encyklika Jana XXIII o pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności (1963).
- QA – *Quadragesimo anno*. Encyklika Piusa XI o odnowieniu ustroju społecznego i o dostosowaniu go do normy prawa Ewangelii w 40. rocznicę *Rerum novarum* (1931).
- RN – *Rerum novarum*. Encyklika Leona XIII o kwestii robotniczej (1891).